

УДК 94:72.03:908(477)(092)"192"Заболотний

Андрій КУЗЬМЕНКО
(Переяслав)**УЧАСТЬ ВОЛОДИМИРА ЗАБОЛОТНОГО У КОНКУРСІ НА
ПРОЄКТ ЗАБУДОВИ УРЯДОВОГО ЦЕНТРУ**

Розкрито основні віхи проведення у середині 1930-их рр. конкурсу на проєкт планування й забудови нового урядового центру в м. Києві. Визначено місце у конкурсі доробку команди на чолі з В. Г. Заболотним, еволюцію його архітектурного задуму й подальшу долю проєкту. Охарактеризовано масштаби руйнування й відбудови окремих визначних пам'яток української сакральної архітектури та історичної забудови.

Ключові слова: урядовий центр, архітектурний проєкт, Володимир Заболотний, пам'ятка архітектури.

До середини 1930-их рр. В. Г. Заболотний, продовжуючи реалізовувати низку проєктів із позицій конструктивізму, паралельно шукає вже інші підходи, спрямовані на засвоєння форм неокласицизму [9]. Важливими етапами на цьому шляху стають конкурсні проєкти планування й забудови урядового центру в Києві, створені в 1934–1935 рр. [9]. Саме вони дали змогу зодчому впритул підійти до вирішення важкого завдання – створення повноцінного архітектурно-художнього образу будинку парламенту.

Так, XII з'їздом КП (б) У, що відбувся в січні 1934 р., було ухвалено рішення про перенесення столиці радянської України з Харкова до Києва. Постає проблема розміщення переведених державних органів та установ, вирішення якої вбачалось у зведенні низки будівель. Лідерами більшовицької України також було прийнято рішення зосередити їх в одному місці – урядовому центрі [12, с. 104, 112]. Архітектурно-планувальна управа при міськраді (АПУ) розгорнула активні роботи з визначення його розташування [8, с. 170].

Весь драматизм та перипетії при виборі місця для нового урядового центру на початку 1934 р. відображає сформульований 33-річним Петром Юрченком «хірургічний» метод містобудування, про який він у своєму досить докладному звіті зазначав: « ... площу за умовами міста, яке складалося століттями, створюють своєрідним хірургічним методом, а значить, усуваючи елементи забудови, які заважають, створюючи нові або кардинально реконструюючи існуючі вуличні артерії ... » [22, с. 14].

Однак, перед тим як урядовці взяли на озброєння цей метод, цілком докладно були сформульовані шість принципових вимог для розміщення нового комплексу в структурі Києва: 1) тісний зв'язок з існуючою транспортною мережею і відсутність транзиту; 2) вигідний зв'язок із залізничними і річковими вокзалами; 3) чільне місце в архітектурно-планувальному відношенні, з використанням київської топографії мальовничих дніпровських перспектив; 4) мінімізація зносів, особливо житла;

5) порівняльна мінімізація вартості будівництва та інфраструктури; 6) кращі архітектурно-композиційні можливості [8, с. 170].

З урахуванням цих вимог і перспективних планувань міста, розроблених АПУ, було запропоновано шість майданчиків: 1) на Звіринці (Лиса гора); 2) на Печерську (район сучасної пл. Слави і вул. Суворова); 3) у Липках (сучасна пл. Верховної Ради); 4) у створі (умовному продовженні) Хрещатика, на місці Пролетарського саду (тепер – Європейська пл.); 5) на пл. Героїв Перекопу (нинішня Софійська пл.); 6) на території колишнього Михайлівського монастиря [8, с. 172].

Зокрема хрещатицький варіант розробляла бригада на чолі з В. Г. Заболотним, разом з Київським будівельним інститутом. Його унікальність полягала в тому, щоб відкрити на Дніпро перспективу кращої вулиці міста – Воровського (сучасного Хрещатика) [15, с. 193]. Таке архітектурне рішення виглядає особливо привабливим за рахунок використання асиметричної постановки кампаніли та циркульної колони на наддніпровським крутосхилом. Урядовий центр мав розміститися поруч з вул. Революції (нинішнім Володимирським узвозом), яка б стрімко спускалася повз нього [8, с. 174]. На жаль, цей проєкт провалили через оголошені недоліки: брак площі під плац-парад, погані ґрунти, інтенсивний рух, недостатньо пишне оформлення, а також проблема зрізування частини гори і знесення будинку Купецького зібрання. Не останню роль відіграло й трактування В. Г. Заболотним пам'ятника В. І. Леніну як окремої, відносно невеликої фігури на п'єдесталі, що лише доповнює композицію, задану спорудами, оскільки це йшло в розріз із позицією правлячої еліти щодо зміни композиційних акцентів у бік монументалізації скульптури саме як ядра комплексу [16, с. 35]. Але в світлі того, що за задумом команди В. Г. Заболотного не передбачалося масштабного руйнування культових споруд та особливо цінних історичних будівель, найбільш цинічним звучало також зауваження, відповідно якого начебто було шкода тих мальовничих місць, де мав розміститись урядовий центр.

Із шести згаданих проєктів місць розташування урядового центру відповідальна за це урядова підкомісія рекомендувала поглибити розробку лише трьох з них: 1) від казарм понтонного батальйону до Іподрому (Печерський варіант); 2) Липки; 3) Михайлівський монастир. Так, 18 лютого 1934 р. рішенням Політбюро ЦК КП(б) У за основу будівництва урядового центру, за варіантом архітектора П. Г. Юрченка, було взято район пл. Героїв Перекопу (Софійської пл.) і Михайлівського Золотоверхого монастиря та ланцюга скверів перед колишніми присутніми місцями [12, с. 105; 18; 11]. Таким чином, у результаті «злиття» обох майданів в один, у Старому Києві мала утворитися найбільша площа в Європі [20, с. 68]. Намагаючись виправдати такий розмах будівництва, П. Г. Юрченко у своїй статті зазначав, що облаштування центральної урядової площі в радянській столиці є завданням не просто технічного, а й глибоко політичного рівня, оскільки її майбутній архітектурний комплекс повинен стати живим прикладом тих величезних творчих досягнень, якими характеризується безперервне зростання у всіх галузях соціалістичного будівництва [22, с. 14].

А вже 27 березня члени Політбюро постановили знести Михайлівський Золотоверхий монастир. Таке рішення викликало протести серед радянської та закордонної інтелігенції. Зокрема, професор І. В. Моргілевський, дослідник архітектури Київської Русі, який встиг здійснити обміри та фотофіксацію пам'ятки (завдяки чому її й було відновлено в 1998 р.), оголосивши студентам КХІ про прийняте рішення, заплакав в аудиторії ... і не став читати лекцію [4]. Щоб частково послабити цю напругу, науковцям було надано дозвіл зняти зі стін собору найцінніші фрагменти мозаїк і фресок. Утім, на всі демонтажні роботи групі мозаїстів Всеросійської академії мистецтв, на чолі з професором Володимиром Фроловим, влітку 1934 р. виділили іронічно короткий термін – трохи більше місяця [14, с. 322].

Розчистка місця будівництва та проектні роботи мали розпочатися до кінця 1934 р. Однак, непослідовність забаганок партійного керівництва республіки ще на стадії проектування не дозволила одразу сформувати прообраз майбутнього урядового центру. Зокрема, в лютому 1934 р. з'явилась вимога врахування норм протиповітряної оборони, тому, з метою скорочення термінів, вирішили взагалі не оголошувати конкурсу на створення проекту [12, с. 105]. Не дивлячись на це вже 30 березня 1934 р. був оголошений закритий конкурс на ескізний проект ансамблю урядового центру з вимогами: «З площі, розташованої на високому березі Дніпра, повинна розкриватися широка панорама. Площа повинна бути архітектурно пов'язана з набережною і нижніми районами міста, причому будівлі ЦК КП(б)У і РНК разом з пам'ятником Леніну повинні домінувати в її ансамблі» [17, с. 12].

У конкурсі брали участь шість бригад архітекторів, серед яких була й бригада київського Цивільпроектбуду на чолі з В. Г. Заболотним, що розробляла проект у співстворстві з В. М. Онащенко [1; 18]. Група В. Г. Заболотного була поставлена в рамки проекту, розробленого Київською АПУ і П. Г. Юрченком, який також увійшов до її складу. Характерними рисами проекту бригади В. Г. Заболотного були: стилістика, представлена ордером з високим ступенем узагальнення та магнетично схожі, проте не симетричні, фасади будівель, що швидше несуть риси відомчих споруд. Автори максимально точно виконали завдання на проектування, тому основним мотивом у композиції залишався відкритий простір площі, витягнутої на 600 м у бік річки. На кромці ж плато зліва планувалось розмістити будівлю ЦК, а праворуч, на місці Михайлівського собору, – РНК [1; 18].

У результаті, 11 жовтня 1934 р. головою конкурсу було оголошено, що перша премія не присуджується нікому. Проте, другу премію все ж отримав Я. А. Штейнберг за проект урядової площі з двома об'ємними будівлями РНК УСРР і ЦК КП(б)У та величезним пам'ятником В. Леніну між ними [19, с. 239]. З цього приводу архітектор Микола Холостенко у своїй статті зазначив: «ні на жодному з представлених проектів журі не змогло зупинитися, вирішивши, що необхідно продовжити роботу по знаходженню архітектурного обличчя урядової площі» [21, с. 23]. Такими були підсумки першого туру конкурсу.

Цьому передувало те, що 31 травня 1934 р., вже на засіданні Політбюро ЦК КП(б) У, була внесена пропозиція розмістити між будинками РНК (на місці Трьохсвятительської церкви) і ЦК (на місці Михайлівського монастиря) пам'ятник В. Леніну. Оскільки пам'ятник разом з урядовими спорудами мав стати органічно цілісним ансамблем, то все ж було оголошено конкурс на весь урядовий комплекс [12, с. 105–106]. Другий тур конкурсу проходив за уточненою програмою-завданням на проєктування площі й будівель ЦК і РНК, затвердженою 19 листопада 1934 р. [19, с. 239]. Десять замовних проєктів розподілили між десятима бригадами і майстернями: Києва (П. Ф. Альошин, В. Г. Заболотний, В. Н. Риков, Я. А. Штейнберг), Москви (брати В. А. Веснін і О. А. Веснін, К. С. Алабян, Г. М. Орлов, І. А. Фомін, Д. Н. Чечулін) та Ленінграду (Й. Г. Лангбард, Ф. Ф. Олійник [2].

Зокрема, В. Г. Заболотний, виходячи із засад класицизму та творчо використовуючи його прийоми і форми, запропонував стриману, позбавлену гігантоманії, загальну схему площі уряду, у якій вирішені питання організації руху [6, с. 16]. З обох боків площі вишикувались акуратні і «культурно опрацьовані» павільйони будівель ЦК та РНК, прикрашені скульптурами й барельєфами. Саме вони й стали свого роду прообразом проєкту майбутнього будинку Верховної Ради УСРР [2].

У підсумку жоден із поданих проєктів не був визнаний таким, що цілком відповідає поставленому завданню [2]. Утім, вже в червні 1935 р. знову змінилися параметри об'єктів майбутнього будівництва. Зокрема, площа урядового центру із 130 м розширювалася до 180 м, а відстань між будівлями РНК УСРР та ЦК КП(б) У становила 90 м [12, с. 106].

Так, за підсумками третього туру конкурсу, що були підведені в листопаді 1935 р., за основу було взято проєкт ленінградця Йосипа Лангбарда (затверджений 9 січня 1936 р. рішенням Політбюро ЦК КП(б) У) [12, с. 109]. Згідно нього будівлі ЦК і РНК були виконані в стилізованих формах староримської архітектури та розташовувалися над крутим дніпровим схилом півколом. На їх фасадах застосовано гіпертрофований коринфський ордер у дусі німецького архітектора Петера Беренса [3]. Хоча Й. Г. Лангбард за свій проєкт й одержав першу премію, тоді ж на його адресу було висловлено багато критики, й після цього він вже не будував у Києві [5].

Із усього комплексу урядового центру за проєктом Й. Г. Лангбарда побудували лише першу чергу – будинок ЦК КП(б)У на місці Васиївської (Трьохсвятительської) церкви [13, с. 75]. Цю, найбільшу тоді в Радянській Україні будівлю, було зведено ударними темпами всього за два роки (1936–1938) [5; 7; 10]. А на території Михайлівського монастиря, де уціліли лише частина мурів та трапезна церква без бані, влаштували спортмайданчики.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 13 серпня – 115 років від дня народження видатного українського архітектора Володимира Гнатовича Заболотного (1898–1962). Сектор Інформації ЧОУНБ ім. В. Г. Короленка. 7 серпня 2013 р. URL: <https://secinfchounbk.blogspot.ru/2013/08/13-115-1898-1962.html> (дата звернення: 06.03.2023 р.).

2. II тур. Утряска. Архитектура советского Киева / Борис Ерофалов-Пилипчак. URL: https://www.alyoshin.ru/Files/publika/erofalov/soviet_047.html.
3. III тур. Коммунистический апофеоз и киевское барокко. Архитектура советского Киева / Борис Ерофалов-Пилипчак. URL: https://www.alyoshin.ru/Files/publika/erofalov/soviet_048.html.
4. Время разбрасывать камни. Архитектура советского Киева / Борис Ерофалов-Пилипчак. URL: https://www.alyoshin.ru/Files/publika/erofalov/soviet_046.html.
5. Время репрессий. Архитектура советского Киева / Борис Ерофалов-Пилипчак. URL: https://www.alyoshin.ru/Files/publika/erofalov/soviet_049.html.
6. Грачова Л. Архітектор В. Г. Заболотний. Київ: Будівельник, 1967. 44 с.
7. Грипась В. Михайлівський Золотоверхий: шлях довжиною у 900 років. Історія незнищеного храму. *Газета «День»*. 24 травня, 2013. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/mihaylivskiy-zolotoverhyy-shlyah-dovzhinoyu-u-900-rokiv> (дата звернення: 10.02.2023 р.).
8. Ерофалов-Пилипчак Б. Архитектура советского Киева. Киев: А+С, 2010. 640, ЛІ с.
9. Заболотный Владимир Игнатьевич: Знаменитые архитекторы и дизайнеры / TOTALARCH. [Київ], 2008. URL: <https://famous.totalarch.com/zabolotny>.
10. Івакін Г., Федорова Л. Київський Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир. *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком.* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т іст. України. Київ: Наукова думка, 2007. 528 с. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Kyivsky_zolotoverkhy_monastyr (дата звернення: 17.03.2023 р.).
11. Комплекс адміністративних будівель ГУНП у м. Києві та ГУНП в Київській області (Київ). вул. Володимирська, 15. URL: <https://wikimapia.org/7769441/uk/Комплекс-адміністративних-будівель-ГУНП-у-м-Києві-та-ГУНП-в-Київській-області>.
12. Костючок О. Урядовий центр у Києві (1934–1937): історія будівництва. *Студії мистецтвознавчі*. Київ, 2013. Число 1–2. С. 103–113.
13. Лебедев Г. Визначний український зодчий ХХ століття. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 1–2. С. 70–75.
14. Лука О. Мозаїки Михайлівського Золотоверхого собору в Києві: з історії мистецької пам'ятки ХІІ ст. *Наукові записки Українського католицького університету*. Львів, 2015. Число V: Богослов'я. Вип. 2. С. 313–342.
15. Марковський А. Неокласичні та авангардні тенденції в архітектурі України 1930-х років (На прикладі конкурсних проєктів урядового кварталу у м. Києві). *Українська академія мистецтва: дослід. та наук.-метод. пр.* Київ, 2013. Вип. 21. С. 191–200.
16. Марковський А. Синтез архітектури і пластичних мистецтв першої третини ХХ сторіччя: від модерну до соцреалізму. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб.* Київ, 2014. Вип. 37. С. 29–37.

17. Молокин А. Проектирование Правительственного центра УССР в Киеве. *Архитектура СССР*. 1935. № 9. С. 11–28.
18. Нашупывание образа. Архитектура советского Киева / Борис Ерофалов-Пилипчак.
URL: https://www.alyoshin.ru/Files/publika/erofalov/sovets_045.html.
19. Остапюк Д. Генеральный план розвитку міста Києва 1936 року. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. зб.* Київ, 2015. Вип. 39. С. 237–241.
20. Пономаренко Л., Різник О. Київ. *Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання.* Київ: Павлім, 2003. 124 с.
21. Холостенко Н. Архитектурная реконструкция Киева. *Архитектура СССР*. 1934. № 12. С. 19–25.
22. Юрченко П. Урядова площа в столичному Києві. *Соціалістичний Київ*. 1934. № 5/6. С. 14–20.

Andrii KUZMENKO

(Pereiaslav)

**PARTICIPATION OF VOLODYMYR ZABOLOTNYI IN THE
COMPETITION FOR THE GOVERNMENT CENTER BUILDING
PROJECT**

The main milestones of the competition for the government center building project in Kyiv in the middle of 1930s are revealed. The place of the team led by Volodymyr Zabolotnyi in the competition, the evolution of its architectural design and the future of the project were determined. The scale of destruction and reconstruction of certain landmarks of Ukrainian sacred architecture and historical buildings is characterized.

Key words: government center, architectural project, Volodymyr Zabolotnyi, architectural monument.